

Hovanštšina

МОДЕСТ ПЕТРОВИЧ МУСОРГСКИЙ

MODEST MUSSORFSKI
HOVANŠTŠINA

Muusikaline rahvadraama
6 pildis

Libreto — Modest Mussorgski
Muusika redaktsioon — Pavel Lamm
Orkestratsioon — Dmitri Šostakovitš

Esietendus — 10. aprillil 1987. a.

Muusikaline juht ja dirigent —

NSVL rahvakunstnik
ERI KLAS ✓

Dirigendid —
PAUL MÄGI
VELLO PÄHN

Lavastaja —
NSVL rahvakunstnik, Lenini preemia laureaat, professor
BORISS POKROVSKI
(Moskva)

Dekoratsioonikunstnik —
VIKTOR VOLSKI
(Moskva)

Kostüümikunstnik —
RAFAIL VOLSKI
(Moskva)

Koormeistrid —
Eesti NSV rahvakunstnik
KUNO ARENG
Eesti NSV rahvakunstnik
OLEV OJA
ANNE DORBEB
ANDRES JÄRVELA
JÜRI RENT
PAUL RUUDI
OLE VALGMA

Ballettmeister —
Eesti NSV rahvakunstnik
MAI MURDMAA

Kontsertmeistrid —
Eesti NSV teeneline kunstitegelane
REET LAUL
VIIVE PAJURI
IVO SILLAMAA
AARNE TALVIK

Lavastaja assistendid —
Eesti NSV teeneline kunstnik
TIIT TRALLA
NEEME KUNINGAS

Assistent-stažöör —
JEFIM MAIZEL
(Leningrad)

Lavakõne konsultant —
LJUBOV VASSILJEVA

Balleti repetiitor —
ANDRUS KÄMBRE

Dekoratsioonid maalinud —
Eesti NSV teeneline kunstitegelane
UNO KÄRBIS

Orkestri kontsertmeister —
Eesti NSV teeneline kunstnik
MATI UFFERT

Etenduse juhid —
VAINO AREN
PEETER KARELL
JÜRI KRUUS

OSADES:

Vürst Ivan Hovanski, streletside juht	Eesti NSV rahvakunstnik — TEO MAISTE ✓ Eesti NSV rahvakunstnik, NSVL Riikliku preemia laureaat MATI PALM
Vürst Andrei Hovanski, tema poeg	Eesti NSV rahvakunstnik — IVO KUUSK ROSTISLAV GURJEV ✓
Vürst Vassili Golitsõn	NSVL rahvakunstnik — HENDRIK KRUMM Eesti NSV teeneline kunstnik KALJU KARASK ✓
Saklovitõi, bojaar	— AHTI MÄNNIK VAINO PUURA ✓
Dossifei, vanausuliste pealik	Eesti NSV teeneline kunstnik — UNO KREEN LEONID SAVITSKI ✓
Marfa, vanausuline	Eesti NSV rahvakunstnik — URVE TAUTS Eesti NSV teeneline kunstnik MARIKA EENSALU ✓ Eesti NSV teeneline kunstnik LEILI TAMMEL
Kirjutaja	— ROSTISLAV GURJEV ANTS KOLLO ✓

Emma, tütarlaps saksa agulist	Eesti NSV teeneline kunstnik — MARE JOGEVA Eesti NSV teeneline kunstnik HELVI RAAMAT NADEŽDA KUREM ✓
Varsonofjev, Golitsõni usaldusmees	Eesti NSV teeneline kunstnik — VOLDEMAR KUSLAP ✓ Eesti NSV teeneline kunstnik ILLART ORAV HANS MIILBERG
Strešnev, bojaar	Eesti NSV teeneline kunstnik — VOLDEMAR KUSLAP TARMO SILD ✓
Kuzka, strelets	Eesti NSV teeneline kunstnik — TIIT TRALLA ✓ ANTS KOLLO
I strelets	Eesti NSV teeneline kunstnik — VOLDEMAR KUSLAP ARVO LAID HANS MIILBERG ✓
II strelets	Eesti NSV teeneline kunstnik VOLDEMAR KUSLAP Eesti NSV teeneline kunstnik ERVIN KÄRVET ✓
Golitsõni käsilane	— ANTS KOLLO MATI KORTS ✓
Solistid pärsia tantsus	— TAMARA BUROVA IRINA FOMINA ✓ SAIMA KRANIG ✓ TATJANA VORONINA
Orkestri solistid (inglissarv)	— TOIVO LILLEPÖLD JAAK MAASIK

Streletsid, vanausulised, maalt tulnud talumehed, vürst Hovanski
teenijatüdrukud ja pärsia orjatarid, Peetri sõdurid, rahvas —
RAT «Estonia» ooperikoor, balletirühm,
lisajõud ja Riikliku Akadeemilise Meeskoori lauljad

RAM-i kunstiline juht —
Sotsialistliku töö kangelane, NSVL rahvakunstnik,
Lenini preemia laureaat, professor
GUSTAV ERNESAKS

Peadirigent —
Eesti NSV rahvakunstnik
OLEV OJA

Boriss Pokrovski:

«Emakordsel tutvumisel «Hovanštšinaga» ei ole kuigi lihtne aru saada kujudite vastasmõjust selles operis. Nüüd me teame, et ka Mussorgski sõpradele jäi «Hovanštšina» ebatavalise dramaturgia juures nii mõndagi arusaamatuks, vähe veenvaks.

Aja möödudes avanesid selle teose suurepärasel omadused, ent selleks, et mõista ooperi dramaturgilist loogikat, on tarvis tunda seda keerulist perioodi Venemaa ajaloo, mis eelnes Peeter Suure reformidele.

Selle sünge ajajärgu üksikud sündmused on operis leidnud kajastust mitte ajalooliste faktide punktuaalselt täpse kroonikana, vaid vene rahva emotsionaalsete läbielamiste allikana. Juba ainuüksi vene ajaloo eri episoodide kõrvutamine loob mulje rahva tragöödiast.

Mussorgski nimetas oma teose muusikaliseks rahvadraamaks. Mitte üksikisikud ei ole dramaatiliste situatsioonide kandjad, vaid nende ühiskondlik sobimatus, sotsiaalne konfliktus ja ajalooline ettemääratus. Seetõttu ei kannu ooper mitte ühe peategelase nime. «Hovanštšina» — see on ühiskondlik nähtus, mis iseloomustas ühte ajaloolist epohhi, kirikulõhe, kokkuvarisenud lootuste ning taltsutamatu, julma, kuid progressiivse uue «koidiku» epohhi.

Mure ja rõõm, pimedus ja valgus, kodumaa tõusud ja langused — kõik see langes raskete kannatustena rahva õlgadele.»

Sisukokkuvõte

Sümfooniline sissejuhatus «Hommik Moskva jõel»

I pilt

Moskva, varahommik. Streletside valvesalga sõdurid räägivad kiideldes arveteõiendamistest vihatud bojaaridega. Nende veriste sündmuste meenutuseks seisab väljakul kivisammas hukatute nimedega.

Tsaaritar Sofja soosik, bojaar Saklovitõi dikteerib kirjutajale kaebekirja vürst Ivan Hovanski peale, kes ähvardavat haarata võimu Moskva riigis.

Samba juures peatuvad linna tulnud talumehed ja paluvad kirjutajat neile ette lugeda, mis seal kirjas on. Rahvas saab teada bojaaride hukkamisest streletsid poolt.

Väljakule tulevad ohjeldamatult võidutsevad streletsid, kes ülistavad Ivan Hovanskiit ning asuvad koos temaga ringkäigule mööda Moskvat.

Noor vürst Andrei Hovanski jälitab Emmat — tütarlast saksa agulist. Andrei endine armastatu, vanausuline Marfa tabab nad ootamatult ning elab seda väga sügavalt üle.

Ringkäigult tulevad tagasi streletsid koos Ivan Hovanskiga. Viimane silmab Emmat ning annab käsu talle meeldima hakanud tütarlaps kinni võtta. Andrei on valmis pigem tapma Emma, kui andma teda streletsid voli alla.

Rahvahulgast eraldub vanausuliste juht Dossifei ning teeb Marfale ülesandeks kaitsta Emmat. Hovanskid taganevad oma võimuka liitlase ees.

II pilt

Vürst Vassili Golitsõn loeb tsaaritar Sofja armastuskirja. Olles tema soosik, seob Golitsõnit samal ajal vandenõu Hovanskiga. Golitsõnit valdavad kahtlused ja hirm tuleviku ees.

Salauksest siseneb Marfa. Ta teab, et kõikvõimsa Golitsõni positsioon pole kuigi kindel. Ennustamise ettekäändel avab Marfa Golitsõnile tema saatuse — peatse põlualla sattumise ning asumisele-saatmise. Ennustus tekitab ebausklikus vürstis õudust. Ta annab käsu Marfa uputada.

Tuleb vürst Ivan Hovanski, et rääkida Golitsõniga edaspidistest tegevusplaanidest. Peagi ühineb nendega ka Dossifei. Üleskõetuna auahnusest ei suuda vandenõulased kuidagi kokkuleppele jõuda.

Jookseb sisse Marfa ja jutustab Dossifeile Golitsõni käsust teda uputada ning oma pääsemisest tänu Peetri «mängupolgu» sõduritele. Teade viimastest tekitab vandenõulaste leeris ärevust.

Ilmub bojaar Saklovitõi. Ta toob kaasa tsaari käsu, milles vihaleaetud valitseja nimetab vandenõud «Hovanštšinaks» ja annab korralduse kinni võtta Hovanskid, kes on kippunud võimu kallale.

Vandenõulased on jahmunud. Golitsõni majale lähenevad kindlal sammul Peetri sõdurid.

III pilt

Streletsid agul Moskva jõe taga. Marfa ootab Dossifeid, kes on läinud Ivan Hovanski juurde. Marfa teab, et Andrei ei armasta teda enam ning tunnetades oma lootuste kokkuvarisemist, mõtleb väljapääsu otsides enesepõletamisele. Dossifei, taibates Marfa kavatsust, ei kiida seda heaks ja viib Marfa agulist ära.

Tuleb Saklovitõi. Ta püüab salaja saada ülevaadet Hovanski leerist ning mõtiskleb Venemaa saatuse üle. Joobnud streletsid tulek sunnib teda lahkuma. Tagajärjetult püüavad streletsid naised meeste prassimisele lõppu teha.

Väljakule jookseb kirjutaja ja räägib Peetri sõdurite kallal tungist streletsid agulile. Uudis vapustab streletse. Nad lähevad Ivan Hovanski juurde õigust nõudma. Ent ka Hovanski on ähmi täis — streletsid ettevõtmine on hukkamise äärel.

Vaheaeg

IV pilt

Olles keeldunud koos streletsidaga Peetri vastu minemast, sulgub Hovanski oma Moskva-lähedasse pärusmõisa. Sünged mõtted võtavad tema üle võimust. Ta käsib pärisorjadest tütarlastel ja pärsia orjataridel end laulu ja tantsuga lõbustada.

Tuleb Golitsõni käsilane, kes teatab Hovanskile Sofja ebasoosingust ning soovitab tal olla ettevaatlik. Hovanski annab käsu sõnumitoojat karistada — oma valdustes tunneb ta end väljaspool ohtu olevat.

Ootamatult ilmub bojaar Saklovitõi, kes tsarinna Sofja nimel kutsub teda riiklikule nõupidamisele. Hovanski on meelitatud ning võidutseb. Järgneb pidulik rituaal, kus teenijatüdrukud riietavad Hovanski laulu saatel paraadrõivastesse.

Väärikalt läheneb Hovanski väljapääsule ning satub seal teda varitsenud Saklovitõi teenri noa otsa.

V pilt

Põlualla sattunud vürst Golitsõn viiakse konvoi saatel asumisele. Marfa toob Dossifeile kohutava uudise: Peeter tahab saata oma väed vanausuliste vastu.

Mõistes olukorra lootusetust, otsustab Dossifei lõpetada elu enesepõletamise läbi. Ta saadab Marfa Andrei järele, et viimane ühineks vanausulistega. Andrei ei tea veel midagi vandenõu kokkuvarisemisest. Ta puhub sarve, olles veendunud, et tema kutsungi peale ilmuvad kohe ustavad streletsid.

Vastuseks kostavad aga ärevad kellalöögid, mille saatel viiakse streletse hukkamisele.

Murtuna kohutavast vaatepildist, palub Andrei Marfal teda päästa. Kõlab Peetri rügemendi marss. Hukkamispaigale saabub Peetri saadikuna noor bojaar Strešnev ning teatab, et tsaar on otsustanud streletsidele armu anda.

VI pilt

Pilkane öö üksikus kloostris. Vanausulised varjavad end siin Peetri vägede eest. Väljapääsu ei ole. Dossifei on pärast pikki ja raskeid kahtlusi jõudnud otsusele ning kutsub oma rahvast üles end põletama, et mitte sattuda Peetri sõdurite kätte.

Kaugusest kostavad pasunahääled. Vanausulised on pannud selga suririided. Aeglaselt ja pühalikult astuvad nad vastu viimasele katsumusele. Marfa viib endaga kaasa ka Andrei. Aeglaselt süttib leek.

Ilmuvad Peetri sõdurid, ent on juba hilja — vanausulised hukkusid, kuid ei andnud alla.

Hääbuv tuli heidab valgust toimunud tragöödia viimaste tunnistajate — talumeeste — kurbadele nägudele.

Ooperi saamisloost

Idee ajaloolise ooperi loomiseks andis Mussorgskile V. Stassov. «... Süžee pakkusin ma talle 1872. aasta kevadel,» kirjutas Stassov. «Mulle tundus, et võitlus vana ja uue Venemaa vahel, esimese lahkumine areenilt ja teise sünd on rikkalikuks pinnaseks draama ja ooperi loomisel.» Töö algust «Hovanštšina» kallal võib arvestada lähtudes Mussorgski kirjast Stassovile 16. (22.) juunil 1872. a., milles helilooja palub pidada seal avaldatud märkusi streletside kohta esimeseks algava suure töö tähiseks.

Huvi kirikulõhe ja 17. sajandil toimunud streletside ülestõusude vastu ei olnud juhuslik. 19. sajandi teisel poolel omandas ajalooteadus enneolematu haarde ja tähtsuse. Suurimaks sündmuseks kujunes 29-kõitelise S. Solovjovi «Venemaa ajaloo» ilmumine. Tekkis terve ajaloolaste plejaad, asutati rida ajaloolaseid ajakirju, avaldati palju huvitavaid raamatuid (D. Mor-dovtsevi «Suur usulõhe», 5-kõiteline N. Tihonravovi «Vene kirjan-duse ja muinasaja kroonika», ilmus ka ülempreester Avvakumi elukäik), kujutatavas kunstis võitsid kuulsuse V. Surikovi maalid «Streletside hukkamine» ja «Bojaarinna Morozova», I. Repini «Tsaaritar Sofja» ja Perovi «Nikita Pustosvjat» jt.

Erinevalt «Boriss Godunovist» ei olnud «Hovanštšina» kir-janduslikku algallikat. Töötades «Hovanštšina» süžee kallal, uuris Mussorgski põhjalikult Venemaa 17. sajandi ajalugu käsit-levaid materjale. Ta tegi kõikvõimalikke väljakirjutusi, planeeri-des ühtaegu keskseid stseene ja kujundades peategelaste karakte-ristikaid. On säilinud Mussorgski vihik pühendusega Stassovile, milles on nende raamatute ja materjalide loetelu.

Kõige intensiivsemalt töötas helilooja ooperi kallal aastatel 1875—1876, aga ka poolteist aastat enne surma. Klaviiri jõudis ta peaaegu lõpetada, puudu jäi vaid — autori enda sõnade järgi — väike lõik enesepõletamise stseeni lõpust. Mussorgskile omane ülikõrge nõudlikkus enese suhtes ei lubanud kiiret töötempot. Ta ei teinud kunagi eskiise, vaid pani nooditeksti kirja alles peale pikka ja põhjalikku läbimõttlemist.

Pärast helilooja surma (1881) lõpetas, redigeeris ja orkest-reeris ooperi Nikolai Rimski-Korsakov. Lõpetanud selle töö, pak-kus ta 1883. aastal «Hovanštšinat» Maria-teatrile. Kuid juhtkond ei võtnud ooperit vastu. «Hovanštšina» lavaelu algas 1886. aastal, kui Peterburi muusika- ja draamaring etendas «Hovanštši-nat» Kononovi saalis Moikal. Esietendus ei tekitanud erilist kõmu, mis on osaliselt seletatav sellega, et asjaarmastajate ring ei olnud sellise tähelepanu orbiidis nagu imperaatorlik teater. «Asjaarmastajate ring on selliste nappide jõudude ja piiratud